

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

POLINot
Polski Instytut
Notarialny

Ślepym Okiem Temidy

OTĘPIENIE (DEMENCJA) – problemy prawne

Warszawa, 2020 r.

Otępienie (demencja) – problemy prawne

Biuletyn RPO

Opracowanie merytoryczne:

Dr Aneta Wilkowska-Płóciennik

Dr Andrzej Jan Szereda

Krzysztof Beger-Smurzyński

Grafika na stronie tytułowej:

Arkadiusz Krupa – Ślepym Okiem Temidy

Redakcja techniczna:

Dorota Siwiec

Ewa Tułodziecka-Czapska

Wydawca:

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich

Al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa

www.rpo.gov.pl

Infolinia obywatelska: 800 676 676

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons:

Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach CC-BY-SA)

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Mamy diagnozę choroby otępiennej, uświadamiamy sobie, że będziemy potrzebowali pomocy innej osoby - co można zrobić?.....	4
Pełnomocnictwo	5
Czy po pełnomocnictwo zawsze należy udać się do notariusza?	6
Pełnomocnictwo na pocztę	6
Jak przygotować się do udzielenia pełnomocnictwa?	7
Wizyta w kancelarii notarialnej	8
Czy pełnomocnictwo można odwołać ?.....	8
Rejestr pełnomocnictw	9
Jak długo pełnomocnictwo jest ważne ?	9
Co pełnomocnictwo znaczy dla sądu?	9
Czy czynności notarialne mogą być dokonywane przez osoby z niepełnosprawnościami?	10
Koszt pełnomocnictwa.....	10
Testament	11
Dziedziczenie ustawowe	11
Dziedziczenie testamentowe.....	12
Odwołanie/zmiana testamentu	12
Rejestr testamentów	12
Czy po śmierci spadkodawcy, spadkobierca może posługiwać się testamentem żeby wykazać prawa do spadku?	13
Koszt sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego	13
Co w sytuacji, gdy stan świadomości lub rozeznania nie pozwala na dokonanie czynności przez chorego?	14
Kurator dla osoby z niepełnosprawnością	15
Ubezważnowolnienie	15
Ubezważnowolnienie częściowe	16
Ubezważnowolnienie całkowite	17
Zarys postępowania o ubezważnowolnienie zarówno częściowe jak i całkowite	20
3. Podsumowanie.....	22
Źródła.....	24
O autorach	25

1. Wstęp

Demencje są poważnym i rosnącym problemem zdrowotnym i społecznym.

Choroba Alzheimera (bądź inna choroba otępienna) to diagnoza, która wpływa nie tylko na los chorego, ale i jego rodziny. Ograniczenie sprawności jednej z osób niesie za sobą konieczność przeorganizowania życia pozostałych członków rodziny na rzecz jej wsparcia. Owo wsparcie to nie tylko codzienna opieka nad chorującym, ale także wspieranie go w podejmowaniu decyzji związanych z jego sferą osobistą i majątkową, a w miarę postępu choroby podejmowanie tych decyzji oraz reprezentowanie go przed urzędami, sądami i innymi instytucjami.

Jest to związane z przebiegiem chorób otępiennych, które w późniejszych stadiach powodują niemożność podejmowania decyzji i wyrażania woli.

Niniejsza broszura ma pomóc osobom żyjącym z chorobą otępienną i ich opiekunom w rozeznaniu się w zawiłościach prawnych oraz wskazać, co można zrobić, aby zabezpieczyć prawa chorującego. Podpowiada także, jakie czynności może podjąć chory na wczesnym etapie choroby w aktualnym stanie prawnym, aby pomóc swoim opiekunom podejmować decyzje zgodne z jego wolą wtedy, kiedy on tych decyzji nie będzie już w stanie podejmować samodzielnie.

Z uwagi na wielość zagadnień, zostały one pogrupowane tematycznie.

2. Mamy diagnozę choroby otępiennej, uświadamiamy sobie, że będziemy potrzebowali pomocy innej osoby - co można zrobić?

Wczesny etap choroby, to zazwyczaj etap łagodnych objawów, kiedy chory ma świadomość i możliwości podejmowania decyzji prawnych, zdając sobie sprawę z ich konsekwencji.

Trzeba tu wspomnieć, że w prawie cywilnym brak świadomości jest definiowany, jako stan braku rozeznania, niemożność zrozumienia zachowań własnych i cudzych, czy niezdawanie sobie sprawy ze znaczenia i skutków własnego postępowania, spowodowany m.in. przez zaburzenia psychiczne.

Czynność prawna dokonana przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, jest nieważna z mocy prawa. Z tych przyczyn czynności prawne, aby były skuteczne, mogą być dokonywane jedynie przez osobę, która jest świadoma dokonywanej czynności i jej skutków prawnych. Ponadto – w przypadku dokonywania czynności notarialnych – notariusz odmówi ich wykonania, jeżeli poweźmie wątpliwość, czy strona ma wystarczającą świadomość do podejmowania decyzji, mających skutek prawny.

Mając na uwadze nieuchronny postęp choroby, wczesny jej etap, to prawdopodobnie jeden z ostatnich momentów, kiedy chory świadomie może zdecydować o kwestiach prawnych związanych z jego osobą oraz majątkiem. W aktualnym stanie prawnym **najczęstszym** działaniem w takim przypadku jest udzielenie pełnomocnictwa oraz sporządzenie testamentu (jeżeli jest taka potrzeba).

Pełnomocnictwo

Co do zasady wszystkie sprawy załatwiamy osobiście. Jest jednak bardzo dużo spraw, które można zrealizować przez pełnomocnika, choć nie wszystkie jak np. sporządzenie testamentu. Działanie przez pełnomocnika polega na tym, że czynności prawne (polegające głównie na podpisywaniu dokumentów) faktycznie dokonuje osoba pełnomocnika, ale skutki podpisania tych dokumentów dotyczą osoby udzielającej pełnomocnictwa (mocodawcy – czyli osobie która udzieliła pełnomocnictwa innej osobie do załatwienia jej spraw) – tak jakby sama podpisała te dokumenty.

Pełnomocnictwo może być udzielone:

- do czynności zwykłego zarządu (tzn. w zwykłych bieżących sprawach – chodzi tu o załatwianie spraw związanych z normalnym używaniem rzeczy, a także pobieranie z niej pożytków i dochodów),
- do pewnego rodzaju czynności (np. do reprezentowania przed Zakładem Ubezpieczeń Społecznych),
- do poszczególnych czynności (np. do sprzedaży jedynego samochodu mocodawcy).

Nie można udzielić pełnomocnictwa „do wszystkich czynności”, ale można wymienić w pełnomocnictwie szeroki katalog spraw, do których załatwienia jest upoważniony pełnomocnik.

Czy po pełnomocnictwo zawsze należy udać się do notariusza?

Wielu osobom udzielenie pełnomocnictwa kojarzy się z koniecznością wizyty u notariusza. Nie w każdym przypadku tak jest - zależy to od charakteru (rangi) czynności, do których ma być udzielone pełnomocnictwo, a to wiąże się z użyciem odpowiedniej formy, jakiej w danym przypadku wymaga prawo. To, czy z konkretną sprawą trzeba udać się do notariusza, można sprawdzić (lub dowiedzieć się) np. dzwoniąc na infolinię RPO lub do dowolnej kancelarii notarialnej.

Należy skorzystać z pomocy notariusza przy udzieleniu pełnomocnictwa, jeżeli sprawa, ze względu na swoją rangę wymaga, aby dokument miał formę:

- daty pewnej (urzędowego poświadczenia, że dokument istniał w określonej dacie),
- z podpisem urzędowo poświadczonym (forma wymagana m.in. do przeniesienia praw i obowiązków wynikających z prawa do działki w Rodzinnym Ogrodzie Działkowym, zbycia udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością),
- aktu notarialnego (forma wymagana m.in. do sprzedaży lub darowizny nieruchomości, spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu, ustanowienia hipoteki, służebności osobistej, która może polegać np. na prawie zamieszkiwania w danym lokalu).

Zdarzają się również takie sytuacje, w których, choć przepisy nie przewidują konieczności udziału notariusza, podmiot (osoba, instytucja, itp.), z którym będzie dokonywana dana czynność, wymaga aby podpis pod pełnomocnictwem był poświadczony notarialnie. Służy to zabezpieczeniu interesu mocodawcy (np. pełnomocnictwo do załatwienia spraw w banku).

Pełnomocnictwo na pocztocie

Przesyłka pocztowa, jeżeli nie jest nadana na poste restante (poste restante - polecenie doręczenia przesyłki pocztowej lub kwoty pieniężnej w placówce

pocztowej, wskazanej przez nadawcę jako miejsce doręczenia), może być także wydana ze skutkiem doręczenia pełnomocnikowi adresata upoważnionemu na podstawie:

- pełnomocnictwa udzielonego na zasadach ogólnych

lub

- na podstawie pełnomocnictwa pocztowego.

Pełnomocnictwo pocztowe to pisemne oświadczenie o udzieleniu innej osobie pełnomocnictwa do odbioru przesyłek lub przekazów pocztowych, przyjęte przez daną placówkę pocztową. Nadmienić przy tym trzeba, że w powszechnej praktyce urzędów pocztowych, do odbioru przesyłek sądowych, czyli doręczanych w trybie kodeksu postępowania cywilnego i kodeksu postępowania karnego konieczne jest pełnomocnictwo pocztowe, nie wystarczy pełnomocnictwo do odbioru korespondencji w innej formie.

Jak przygotować się do udzielenia pełnomocnictwa?

Pełnomocnictwo - niezależnie czy sporządzane jest samodzielnie, czy przez notariusza - musi koniecznie zawierać trzy podstawowe elementy:

- wskazywać kto udziela pełnomocnictwa (mocodawcę),
- do jakich czynności jest udzielane pełnomocnictwo,
- komu udzielane jest pełnomocnictwo.

Przygotowując się do udzielenia pełnomocnictwa w formie aktu notarialnego, w większości kancelarii, potrzebne informacje można przekazać osobiście, telefonicznie lub mailem. Dane mocodawcy, które należy podać to: imiona, nazwisko, imiona rodziców, adres zamieszkania, numer dowodu osobistego, PESEL. Warto także wcześniej zastanowić się do jakich czynności pełnomocnictwo będzie potrzebne i te informacje również przekazać.

W przypadku pełnomocnictwa w formie z podpisem notarialnie poświadczonym, notariusz potwierdza podpis na wcześniej przygotowanym przez mocodawcę dokumencie pełnomocnictwa.

Wizyta w kancelarii notarialnej

Notariusz na podstawie wcześniej przekazanych danych, może z wyprzedzeniem przygotować treść pełnomocnictwa. W umówionym terminie osoba udzielająca pełnomocnictwa przychodzi do kancelarii notarialnej. Obecność pełnomocnika (osoby, której udziela się pełnomocnictwa nie jest potrzebna). Notariusz sprawdza tożsamość mocodawcy i odczytuje treść pełnomocnictwa. To nadal jest dobry czas na rozmowę o zakresie pełnomocnictwa, jego skutkach, ewentualnym rozszerzeniu lub zwężeniu zakresu. Zakres pełnomocnictwa może zawierać umocowanie do jednego lub kilku działań, w zależności od potrzeb mocodawcy. Jeśli mocodawca ma jeszcze jakieś pytania należy je zadać w tym czasie. Po odczytaniu, przyjęciu treści pełnomocnictwa następuje podpisanie pełnomocnictwa. Notariusz po podpisaniu aktu notarialnego wydaje jego wypisy (kopie), które mają moc oryginału.

Czy pełnomocnictwo można odwołać ?

Pełnomocnictwo poza jednym wyjątkiem zawsze można odwołać. Nawet jeśli pełnomocnictwo zostało sporządzone w formie aktu notarialnego, jego odwołania mocodawca może dokonać również przez złożenie oświadczenia na piśmie, iż pełnomocnictwo odwołuje. Do odwołania pełnomocnictwa udzielonego w akcie notarialnym nie trzeba zatem ponownie sporządzać aktu notarialnego, wystarczy np. forma pisemna. **Bardzo ważne jest, aby oświadczenie o odwołaniu zostało doręczone pełnomocnikowi – jest to warunek konieczny do skutecznego odwołania pełnomocnictwa.**

Wyjątkiem od zasady opisanej powyżej jest sytuacja, w której mocodawca zrzeka się prawa do odwołania pełnomocnictwa i składa takie oświadczenie (najczęściej w samej treści pełnomocnictwa). Pamiętać należy, że są to sytuacje wyjątkowe – przyjmuje się, że mocodawca może się zrzec odwołania pełnomocnictwa jedynie z przyczyn uzasadnionych treścią stosunku prawnego będącego podstawą udzielenia pełnomocnictwa, np. w sytuacji, gdy pełnomocnictwo dotyczy przeniesienia własności na inną osobę rzeczy, która została sprzedana, a kupujący zapłacił już całą cenę.

Należy podkreślić, że jeśli nie ma przyczyn uzasadnionych treścią stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa, mocodawca może pełnomocnictwo odwołać, nawet gdy złożył oświadczenie o zrzeczeniu się odwołania pełnomocnictwa.

Zgodnie z art. 102 kodeksu cywilnego, po wygaśnięciu umocowania, czyli po odwołaniu pełnomocnictwa, pełnomocnik obowiązany jest zwrócić mocodawcy dokument pełnomocnictwa. Pełnomocnik może żądać poświadczonego przez mocodawcę odpisu tego dokumentu, a wygaśnięcie umocowania powinno być na tym odpisie zaznaczone.

Rejestr pełnomocnictw

W Polsce nie ma oficjalnego rejestru pełnomocnictw, ani rejestru odwołanych pełnomocnictw.

Środowisko notariuszy dostrzega taką potrzebę i postuluje utworzenie rejestru pełnomocnictw np. na wzór istniejącego Notarialnego Rejestru Testamentów NORT prowadzonego przez Krajową Radę Notarialną.

Jak długo pełnomocnictwo jest ważne ?

Jeśli w treści pełnomocnictwa nie wpisano, że jest ono ważne przez **określony** czas, jest ono ważne do końca życia mocodawcy, albo tak długo, aż nie zostanie odwołane. Mocodawca może zastrzec, że pełnomocnictwo nie wygasa z chwilą śmierci mocodawcy, ale może to zrobić tylko z przyczyn uzasadnionych treścią stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa.

Należy podkreślić, że jeśli nie ma przyczyn uzasadnionych treścią stosunku prawnego, będącego podstawą pełnomocnictwa – z chwilą śmierci mocodawcy pełnomocnictwo wygaśnie, nawet gdy było złożone oświadczenie o niegaśnięciu.

Co pełnomocnictwo znaczy dla sądu?

Dla sądu oznacza to, że we wskazanym w pełnomocnictwie zakresie, mocodawcę reprezentuje inna osoba – czyli pełnomocnik. Jeśli pełnomocnictwo było sporządzone przez notariusza, sąd może wysnuć wniosek, że w chwili sporządzania dokumentu urzędnik nie miał wątpliwości, że osoba udzielająca pełnomocnictwa ma zdolność do czynności prawnych, tzn. była świadoma tego, co robi wraz z przyszłymi konsekwencjami tej decyzji.

Czy czynności notarialne mogą być dokonywane przez osoby z niepełnosprawnościami?

Osoby z niepełnosprawnościami mogą być stroną czynności notarialnych pod warunkiem, że są w pełni świadome ich skutków. Prawo o notariacie przewiduje szczególne tryby dokonywania czynności z udziałem osób głuchych, niewidomych, nie potrafiących lub nie mogących pisać. **Ważne jest, aby nie było wątpliwości dotyczących stanu ich świadomości i rozumienia skutków prawnych dokonywanej czynności.**

W takim przypadku pełnomocnictwo może być sporządzone przed notariuszem z zachowaniem dodatkowych wymogów przewidzianych przez prawo o notariacie, np. w stosunku do osoby głuchej lub głuchoniemej¹, notariusz może przywołać do czynności biegłego², w stosunku do osoby niewidomej, głuchej, niemej lub głuchoniemej notariusz na życzenie takiej osoby powinien przywołać do czynności wskazaną przez nią zaufaną osobę, zaś jeżeli osoba biorąca udział w czynnościach nie umie lub nie może pisać, powinna na dokumencie złożyć tuszowy odcisk palca; obok tego odcisku zaś inna osoba wpisze imię i nazwisko osoby nieumiejącej lub niemogącej pisać, umieszczając swój podpis.

Koszt pełnomocnictwa

Koszt sporządzenia pełnomocnictwa w formie aktu notarialnego, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 czerwca 2004 r. w sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej to:

- 30 zł przy pełnomocnictwie do jednej czynności (np. do załatwienia konkretnej sprawy w urzędzie) albo,

¹ Nazewnictwo niepełnosprawności użyte w tekście broszury pochodzi z Ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. Prawo o notariacie. W obecnie przyjętym nazewnictwie, określonym w Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych nie ma osób niemych, czy głuchoniemych, natomiast jest grupa osób głuchoniewidomych.

² Biegłym-tłumaczem języka migowego – może być osoba, która ukończyła 21 lat życia oraz posiada „Certyfikat drugi – „T2” – tłumacz – biegły w zakresie języka migowego” lub tytuł eksperta tego języka wydane przez Polski Związek Głuchych.

- 100 zł przy pełnomocnictwie do wielu czynności (np. do sprawy w urzędzie, do zamknięcia konta w banku i do sprzedaży nieruchomości).

Do powyższych kwot należy dodać 6 zł za każdą stronę pełnomocnictwa i podatek VAT od sumy tych opłat.

Np. przy pełnomocnictwie na 2 strony do jednej sprawy koszt wyniesie 30 zł +12 zł +9,66 zł = 51,66 zł

Np. przy pełnomocnictwie na 3 strony do wielu spraw koszt wyniesie 100 zł +18 zł + 27,14 zł = 145,14 zł

Jeśli pełnomocnictwo ze względu na szczególne okoliczności jest sporządzane poza kancelarią, wiąże się to z dodatkowym kosztem. Jest to 50 zł za każdą godzinę niezbędną do dokonania tej czynności w porze dziennej od opuszczenia kancelarii **przez notariusza do jego powrotu do kancelarii**, powiększonym o podatek VAT.

Testament

Dziedziczenie ustawowe

W zależności od konkretnej sytuacji życiowej warto rozważyć czy dla chorego istotną kwestią jest dziedziczenie. Tu trzeba pamiętać, że jeżeli nie sporządzimy testamentu, to nie będzie oznaczać, że nasz majątek przepadnie, czy też będzie niczyj.

Ustawodawca przewidział, że po zmarłym w pierwszej kolejności dziedziczą osoby najbliższe – małżonek i zstępni (dzieci, wnuki, prawnuki, praprawnuki itd.). Przy braku zstępnych dziedziczy zaś w połowie małżonek, a w pozostałej części rodzice.

A jeżeli rodzic/rodzice nie żyją, to dziedziczy rodzeństwo, ewentualnie ich dzieci, wnuki, prawnuki. W braku zstępnych spadkodawcy, jego rodziców, rodzeństwa i ich zstępnych, cały spadek przypada małżonkowi spadkodawcy. Kolejny krąg dziedziczenia to dziadkowie, a jeżeli nie żyją, to ich zstępni. W dalszej kolejności (przy braku ww. osób) dziedziczy z mocy ustawy pasierb (dziecko małżonka spadkodawcy), jeżeli pasierb nie ma własnych rodziców. Dopiero na koniec dziedziczy Gmina albo Skarb Państwa.

Dziedziczenie testamentowe

Jeżeli jednak chcielibyśmy, żeby majątek który po nas pozostanie, odziedziczony został w innej kolejności, bądź też aby odziedziczyła go osoba spoza tego grona, możemy sporządzić testament. Taki testament najczęściej przyjmuje formę testamentu własnoręcznego albo testamentu notarialnego. Żeby sporządzić testament własnoręczny wystarczy spisanie woli na kartce odręcznym pismem w całości, pamiętając o wpisaniu daty i podpisując go.

Jeżeli zaś potrzebujemy pomocy w zredagowaniu testamentu, bądź nasze decyzje są bardziej skomplikowane, możemy udać się do notariusza i sporządzić testament w formie aktu notarialnego. Również gdy chcemy sporządzić testament z zapisem windykacyjnym (czyli taki testament, w którym zastrzega się, że określona osoba z chwilą śmierci spadkodawcy nabędzie konkretną rzecz lub prawo majątkowe), musimy sporządzić go w formie aktu notarialnego.

Odwołanie/zmiana testamentu

Testament może być w każdym czasie odwołany. Najlepiej by odwołanie testamentu nastąpiło poprzez spisanie nowego testamentu. Tak długo jak pozostajemy w pełni świadomi i zdolni do kierowania swoją wolą, nikt nie będzie miał wątpliwości co do skuteczności odwołania czy zmiany testamentu. Musimy jednak pamiętać, że w miarę postępowania choroby nie będziemy mieć dostatecznego rozeznania, aby móc ten testament odwołać.

Rejestr testamentów

Rejestr testamentów³ pozwala potwierdzić istnienie testamentu i łatwiej dotrzeć do poszukiwanego dokumentu. Wpis do rejestru jest dobrowolny i bezpłatny, dokonywany na wniosek osoby sporządzającej testament (testatora) przez

³ Notarialny Rejestr Testamentów działa od 5 października 2011 r. Dostęp do tego systemu mają wyłącznie notariusze: tylko oni mogą rejestrować testamenty i tylko za ich pośrednictwem, po przedstawieniu aktu zgonu testatora, można uzyskać informację na temat sporządzonych notarialnie i zarejestrowanych w NORT testamentów, lub stwierdzenie, że żaden testament nie został zarejestrowany przez danego spadkodawcę. Źródło: <https://krn.org.pl/6085>

notariusza. Rejestr nie zawiera informacji o treści testamentu, zwłaszcza danych osobowych spadkobierców. Potwierdza on jedynie, że określony spadkodawca w ogóle jakiś testament lub testamenty zarejestrował i w jakiej kancelarii (kancelariach) został złożony oraz gdzie można te dokumenty lub ich wypisy otrzymać. Informacja o zarejestrowaniu testamentu ujawniona może być dopiero po śmierci spadkodawcy, a informację tę może uzyskać każdy, bez konieczności podania przyczyny poszukiwania testamentu osoby zmarłej.

Czy po śmierci spadkodawcy, spadkobierca może posługiwać się testamentem żeby wykazać prawa do spadku?

Z chwilą śmierci spadkodawcy, na spadkobiercę przechodzą wszelkie prawa i obowiązki zmarłego. Spadek otwiera się z chwilą śmierci spadkodawcy i z tą chwilą spadkobiercy nabywają prawa do spadku. Ale dopiero wydane przez sąd prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, bądź wypis zarejestrowanego aktu poświadczenia dziedziczenia, są dokumentami, którymi spadkobiercy mogą się posługiwać aby wykazać swoje prawa do spadku. Postępowanie przed sądem i przed notariuszem wywołują takie same skutki prawne.

Koszt sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego

Koszt sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego zależy od postanowień jakie ma zawierać. W konkretnej sprawie można **zapytać** z wyprzedzeniem o koszt sporządzenia takiego dokumentu. Poniżej przykładowe koszty, które ustalane są na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 czerwca 2004 r. w sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej :

- 50 zł najprostszy testament – powołanie spadkobiercy do całości spadku,
- 150 zł testament zawierający zapis zwykły, polecenie lub pozbawienie uprawnionego prawa do zachowku,
- 200 zł testament zawierający zapis windykacyjny,
- 30 zł odwołanie testamentu.

Do powyższych kwot należy dodać 6 zł za każdą stronę testamentu i podatek VAT od sumy tych opłat.

Przykładowo:

- najprostszy testament na 2 strony będzie kosztował $50 \text{ zł} + 12 \text{ zł} + 14,26 \text{ zł} = 76,26 \text{ zł}$
- testament zawierający pozbawienie uprawnionego prawa do zachowku na 5 stron to koszt $150 \text{ zł} + 30 \text{ zł} + 41,40 \text{ zł} = 221,40 \text{ zł}$
- testament zawierający zapis windykacyjny na 3 strony to koszt $200 \text{ zł} + 18 \text{ zł} + 50,14 \text{ zł} = 268,14 \text{ zł}$
- koszt odwołania testamentu na 2 strony wyniesie $30 \text{ zł} + 12 \text{ zł} + 9,66 \text{ zł} = 51,66 \text{ zł}$

Jeśli testament ze względu na szczególne okoliczności jest sporządzany poza kancelarią wiąże się to z dodatkowym kosztem 50 zł za każdą godzinę niezbędną do dokonania tej czynności w porze dziennej od opuszczenia kancelarii **przez notariusza do jego powrotu do kancelarii** powiększonym o podatek VAT.

Co w sytuacji, gdy stan świadomości lub rozeznania nie pozwala na dokonanie czynności przez chorego?

Wraz z rozwojem choroby otępiennej będzie pogarszał się stan zdrowia zarówno fizycznego jak i psychicznego. Powstaną zaburzenia poznawcze, co spowoduje brak faktycznej możliwości powzięcia decyzji o dokonaniu czynności prawnej i brak rozeznania co do następstw jej dokonania.

Kwestie te rozwiązał ustawodawca wprowadzając na powyższą okoliczność określone instytucje prawne. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na fakt, że regulacje dotyczące osób z niepełnosprawnością intelektualną cechuje pewne stopniowanie ingerencji państwa w sferę prawną tych osób.

Do instytucji tych należą:

- kurator dla osoby z niepełnosprawnością,
- ubezwłasnowolnienie częściowe,
- ubezwłasnowolnienie całkowite.

Kurator dla osoby z niepełnosprawnością

Kodeks rodzinny i opiekuńczy (art. 183) reguluje możliwość ustanowienia kuratora dla osoby, która potrzebuje pomocy do prowadzenia wszelkich spraw, albo do załatwienia **konkretnej** sprawy. Kuratora dla osoby z niepełnosprawnością ustanawia sąd opiekuńczy (Sąd Rejonowy, Wydział Rodzinny i Nieletnich). Kurator ten jest powoływany tylko do udzielania wsparcia osobie z niepełnosprawnością, a nie do działania za nią. **Nie jest więc jej przedstawicielem ustawowym.** Dlatego osoba, dla której taki kurator został ustanowiony, zachowuje pełną zdolność do czynności prawnych, a sąd opiekuńczy nie może przy okazji ustanowienia kuratora wprowadzić jakichkolwiek ograniczeń tej zdolności. Natomiast osoba z niepełnosprawnością może swojemu kuratorowi udzielić pełnomocnictwa, w zakresie jaki uzna za stosowne. Sąd opiekuńczy ustanawia kuratora dla osoby z niepełnosprawnością na jej wniosek. Za zgodą osoby z niepełnosprawnością możliwe jest ustanowienie kuratora, także na wniosek organizacji pozarządowej, do zadań której należy udzielanie pomocy i ochrona praw osób z niepełnosprawnością. Jeżeli stan zdrowia danej osoby wyłącza możliwość złożenia wniosku, (albo wyrażenia zgody), wówczas sąd może ustanowić kuratora z urzędu.

Ubezwłasnowolnienie

Ubezwłasnowolnienie to instytucja prawa cywilnego nadal funkcjonująca w prawie polskim. Rzecznik Praw Obywatelskich od wielu lat zabiega o zniesienie ubezwłasnowolnienia i zastąpienie go instytucją wspierania decyzji.

Ubezwłasnowolnienie jest traktowane przez RPO jako sprzeczne z prawami człowieka, w tym z Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Pozbawia ono osobę praw, nie bacząc na to, że nawet poważne ograniczenie sprawności pozwala zachować osobom z niepełnosprawnościami możliwość decydowania o sobie. Dlatego wspieranie w podejmowaniu decyzji powinno być dostosowane do potrzeb osoby z niepełnosprawnością, ale nie ograniczać jej w tych działaniach, które może podejmować. Prace nad zniesieniem ubezwłasnowolnienia toczą się od wielu lat. W 2020 roku Pełnomocnik Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych zapowiedział ich przyspieszenie.

Ubezważnowolnienie częściowe

Ubezważnowolnienie częściowe jest instytucją prawa cywilnego. Stosuje się w przypadku, kiedy stan danej osoby nie uzasadnia ubezważnowolnienia całkowitego, ale potrzebna jest pomoc do prowadzenia jej spraw. Celem ubezważnowolnienia częściowego powinna być ochrona interesów osoby ubezważnowolnionej, np. przed zawarciem niekorzystnej dla niej umowy. Najważniejszym skutkiem ubezważnowolnienia częściowego jest ograniczenie zdolności do czynności prawnych osoby ubezważnowolnionej. Sytuację prawną osoby ubezważnowolnionej częściowo ustawodawca zrównuje co do zasady z sytuacją dziecka w wieku 13–18 lat, tj. może bez zgody przedstawiciela ustawowego zawierać umowy należące do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, przy czym zakres tych spraw musi wypełniać kryteria, zarówno z punktu widzenia oceny obiektywnej, jak i w odniesieniu do konkretnej sytuacji życiowej i stanu osoby ubezważnowolnionej częściowo. Można tu zaliczyć np. zawieranie umów sprzedaży produktów niezbędnych do codziennej egzystencji, przewozu środkami komunikacji miejskiej, uczestniczenia w imprezie kulturalnej, sportowej czy rozrywkowej, o ile nie mają dużej wartości. Umowa taka nie może przekraczać zwykłego zarządu majątkiem osoby, która nie ma zdolności do czynności prawnych, ani nie może należeć do ważniejszych spraw tej osoby. Jeżeli przedstawiciel ustawy osoby ograniczonej w zdolności do czynności prawnych oddał jej określone przedmioty majątkowe do swobodnego użytku, osoba ta uzyskuje pełną zdolność w zakresie czynności prawnych, które tych przedmiotów dotyczą. Przyjmuje się przy tym, że chodzi o przedmioty niezbyt cenne oraz pieniądze na drobne wydatki, tzw. kieszonkowe. Rzeczami drobnymi nie są w tym przypadku np. ubrania, rower czy komputer. Wyjątek stanowią czynności prawne, do których dokonania nie wystarcza zgoda przedstawiciela ustawowego, np. sprzedaż nieruchomości.

W pozostałych sprawach, do ważności czynności prawnej osoby ubezważnowolnionej częściowo, (np. zaciąganie zobowiązania lub rozporządzenie swoim prawem), co do zasady potrzebna jest zgoda jej przedstawiciela ustawowego, a niekiedy również sądu.

Ubezważnowolnienie częściowe, w swoim założeniu, poza czynnościami prawnymi, nie ma ograniczać danej osoby, w innych rodzajach aktywności życiowych, w realizacji których pomoc ma zapewnić kurator, a w pewnym zakresie także sąd opiekuńczy. Kurator jest przedstawicielem ustawowym tzn. wyraża zgodę na dokonywanie czynności prawnych przez ubezważnowolnionego. Jednak nie ma on, co do zasady, prawa reprezentowania tej osoby. Zgodnie z art. 181 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, kurator osoby ubezważnowolnionej częściowo jest powołany do jej reprezentowania i do zarządu jej majątkiem tylko wtedy, gdy sąd opiekuńczy tak postanowi.

Do najważniejszych następstw ubezważnowolnienia częściowego należy:

- 1) ubezważnowolniony częściowo ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych (art. 15 kodeksu cywilnego), np może złożyć oświadczenie konieczne do uznania ojcostwa tylko przed sądem opiekuńczym, nie może sporządzić testamentu;
- 2) ubezważnowolniony nie ma prawa udziału w referendum ani prawa wybierania (art. 62 Konstytucji RP);
- 3) w razie ubezważnowolnienia jednego z małżonków powstaje z mocy prawa między małżonkami rozdzielnosc majątkowa (art. 53 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego);
- 4) nie może wykonywać niektórych zawodów (np. notariusza, adwokata, co wynika wprost z przepisów Prawa o Notariacie i Prawa o Adwokaturze).

Ubezważnowolnienie całkowite

Sytuacja prawna ubezważnowolnionego całkowicie, w kontekście obrotu cywilnoprawnego – czyli ogółu stosunków cywilnoprawnych i gospodarczych powstałych w wyniku dokonywania czynności prawnych, jest tożsama z sytuacją dziecka do lat 13. Zgodnie z art. 12 Kodeksu cywilnego w obydwu tych wypadkach występuje brak zdolności do czynności prawnych.

Celem ubezważnowolnienia jest pozbawienie danej osoby możliwości działania w sferze prawnej i podobnie jak ubezważnowolnienie częściowe nie jest nakierowane na ograniczanie w innych rodzajach aktywności życiowych (działalności artystycznej, literackiej, twórczej). Należy zauważyć, że jeśli ktoś nie może kierować swym

postępowaniem z wymienionych w kodeksie cywilnym powodów medycznych, to jego czynności będą i tak nieważne (art. 82 kodeksu cywilnego). Jedynym wyjątkiem są umowy powszechnie zawierane w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, o ile nie są dla niej krzywdzące (np. osoba taka może sama dokonywać drobnych zakupów, korzystać z drobnych usług).

Najważniejsze następstwa ubezwłasnowolnienia całkowitego:

- 1) ubezwłasnowolniony całkowicie traci zdolność do czynności prawnych (art. 12 kodeksu cywilnego);
- 2) ubezwłasnowolniony całkowicie nie może zawrzeć małżeństwa (art. 11 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego);
- 3) ubezwłasnowolniony nie ma prawa udziału w referendum ani prawa wybierania (art. 62 Konstytucji RP);
- 4) w przypadku ubezwłasnowolnienia jednego z małżonków, między małżonkami powstaje z mocy prawa rozdzielność majątkowa (art. 53 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego);
- 5) nie może wykonywać niektórych zawodów (np. notariusza, adwokata, co wynika wprost z przepisów Prawa o Notariacie i Prawa o Adwokaturze). Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie nie może być zatrudniona na podstawie umowy o pracę; dopuszcza się jedynie zatrudnienie na podstawie umowy cywilno-prawnej.

Do czynności prawnych, których osoba ubezwłasnowolniona całkowicie w ogóle nie może dokonać ani sama, ani przez opiekuna, **należy np. uznanie dziecka, sporządzenie lub odwołanie testamentu.**

Natomiast osoba ubezwłasnowolniona całkowicie lub częściowo może być spadkobiercą tzn. może odziedziczyć spadek.

Dla ubezwłasnowolnionego całkowicie ustanawia się opiekę. **Opiekunem** osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie powinien zostać przede wszystkim małżonek, a w przypadku braku współmałżonka – jedno z rodziców. Jeżeli opiekunem nie została ustanowiona żadna z wyżej wymienionych osób, opiekun powinien być ustanowiony spośród krewnych lub innych osób bliskich tej osoby.

W przypadku braku takich osób, sąd opiekuńczy zwraca się o wskazanie osoby, której opieka mogłaby być powierzona, do właściwej jednostki organizacyjnej państwowej lub samorządowej lub organizacji pozarządowej, zajmującej się ochroną praw osób z niepełnosprawnościami. Opieka nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie obejmuje – tak samo jak władza rodzicielska⁴ – pieczę nad osobą poddaną opiece, zarząd majątkiem oraz reprezentację.

Pieczą nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie oznacza obowiązek starań o poprawę zdrowia, względnie prawidłowe leczenie.

Wykonanie tego obowiązku może polegać także na umieszczeniu osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej w odpowiednim zakładzie leczniczym. Takie działanie wymaga zezwolenia sądu opiekuńczego, jako sprawa ważniejsza w rozumieniu art. 156 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

Sąd nie może zobowiązać opiekuna prawnego do faktycznego zamieszkania z podopiecznym. Opiekun prawny nie jest także zobowiązany do sprawowania faktycznej pieczy nad ubezwłasnowolnionym przez całą dobę. Należy wziąć pod uwagę, że opiekun prawny ma także swoje sprawy, swoje obowiązki zawodowe, rodzinne, itp. Opiekun ma podjąć działania, które zabezpieczą potrzeby ubezwłasnowolnionego (w tym bytowe, mieszkaniowe, czy zdrowotne).

Opiekun prawny jest zobowiązany z mocy ustawy do nadzoru nad osobą ubezwłasnowolnioną i może ponosić odpowiedzialność za wyrządzoną przez nią szkodę. Nie można przy tym mówić o obowiązku posłuszeństwa osoby ubezwłasnowolnionej względem opiekuna⁵, tak jak jest to w przypadku małoletnich dzieci. Natomiast trzeba zauważyć, że opiekunowi służą środki konieczne do skłaniania osoby ubezwłasnowolnionej do tego, aby nie dochodziło do zakłócania porządku panującego w rodzinie i w ich środowisku, co więcej, czuwanie nad zachowaniem się osoby ubezwłasnowolnionej należy do podstawowych obowiązków opiekuna. Rolą opiekuna jest ochrona godności i interesów osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej np. przed wykorzystaniem w celu popełnienia przestępstwa.

⁴ art. 95 § 1 i art. 98 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego

⁵ art. 95 § 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego

Nad sprawowaniem opieki sprawuje nadzór Sąd opiekuńczy zaznajamiając się na bieżąco z działalnością opiekuna oraz udzielając mu wskazówek i poleceń.

Opiekun obowiązany jest, w terminach oznaczonych przez sąd opiekuńczy, nie rzadziej niż co roku, składać przed tym sądem sprawozdania dotyczące osoby pozostającej pod opieką oraz rachunki z zarządu jej majątkiem. Jeżeli dochody z majątku nie przekraczają prawdopodobnych kosztów utrzymania pozostającego pod opieką, sąd opiekuńczy może zwolnić opiekuna od przedstawiania szczegółowych rachunków z zarządu; w takim wypadku opiekun składa tylko ogólne sprawozdanie o zarządzie majątkiem. Sąd opiekuńczy może żądać od opiekuna wyjaśnień we wszelkich sprawach należących do zakresu opieki oraz przedstawiania dokumentów związanych z jej sprawowaniem.

Zarys postępowania o ubezwłasnowolnienie zarówno częściowe jak i całkowite

Sprawy o ubezwłasnowolnienie należą do właściwości sądów okręgowych.

W sprawach tych właściwy jest sąd miejsca zamieszkania osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie, a w przypadku braku miejsca zamieszkania – sąd miejsca jej pobytu.

Sprawy te rozpoznawane są w składzie trzech sędziów, w trybie nieprocesowym.

Wniosek o ubezwłasnowolnienie może zgłosić:

- małżonek osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie;
- jej krewni w linii prostej oraz rodzeństwo;
- jej przedstawiciel ustawowy.

Jakkolwiek jest to zagadnienie dyskusyjne, to istnieje możliwość, że taki wniosek może zgłosić sam zainteresowany.

Postępowanie toczy się z udziałem prokuratora.

Organizacje pozarządowe, do których zadań statutowych należy ochrona praw osób z niepełnosprawnością, udzielanie pomocy takim osobom lub ochrona praw człowieka, mogą przystąpić do postępowania na każdym jego etapie.

Kodeks postępowania cywilnego przewiduje szereg rozwiązań nakierowanych na ochronę osób, których dotyczy postępowanie.

W sprawach o ubezwłasnowolnienie, o uchylenie tego środka oraz jego zmianę sąd może ustanowić dla osoby, której wniosek dotyczy pełnomocnika w osobie adwokata lub radcy prawnego z urzędu, nawet bez wniosku. Taka okoliczność zachodzi, jeżeli sąd uzna, że osoba, której sprawa dotyczy, ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a udział adwokata lub radcy prawnego w sprawie za potrzebny.

Osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, powinna być wysłuchana niezwłocznie po wszczęciu postępowania, w obecności biegłego psychologa oraz – w zależności od stanu zdrowia osoby – biegłego lekarza psychiatry lub neurologa. W celu wysłuchania osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, sąd może zarządzić przymusowe sprowadzenie tej osoby na rozprawę albo wysłuchać ją przez sędziego wyznaczonego, tzn. instytucję prawa cywilnego.⁶

Osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, musi być zbadana przez biegłego lekarza psychiatrę lub neurologa oraz przez psychologa.

Opinia biegłego, oprócz oceny stanu zdrowia osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, powinna zawierać umotywowaną ocenę zakresu jej zdolności do samodzielnego kierowania swoim postępowaniem i prowadzenia swoich spraw, uwzględniającą postępowanie i zachowanie się tej osoby.

Sąd może zarządzić oddanie osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, pod obserwację w zakładzie leczniczym na czas nie dłuższy niż sześć tygodni. W wyjątkowych wypadkach sąd może termin ten przedłużyć do trzech miesięcy.

Postępowanie dowodowe powinno ustalić przede wszystkim stan zdrowia, sytuację osobistą, zawodową i majątkową osoby, której dotyczy wniosek

⁶ Art. 235. § 1. Postępowanie dowodowe odbywa się przed sądem orzekającym, chyba że sprzeciwia się temu charakter dowodu albo względu na poważne niedogodności lub niewspółmierność kosztów w stosunku do przedmiotu sporu. W takich wypadkach sąd orzekający zleci przeprowadzenie dowodu jednemu ze swych członków (sędzia wyznaczony) albo innemu sądowi (sąd wezwany).

o ubezwłasnowolnienie, rodzaj spraw wymagających prowadzenia oraz sposób zaspokajania potrzeb życiowych.

Sąd może zobowiązać osoby pozostające we wspólnocie domowej z osobą, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, do złożenia wykazu majątku należącego do tej osoby.

Jeżeli wniosek o ubezwłasnowolnienie dotyczy osoby pełnoletniej, sąd może na wniosek uczestnika postępowania lub z urzędu, przy wszczęciu lub w toku postępowania, ustanowić dla niej doradcę tymczasowego, gdy uzna to za konieczne dla ochrony jej osoby lub mienia. **Osoba, dla której ustanowiono doradcę tymczasowego, ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych na równi z osobą ubezwłasnowolnioną częściowo.** Doradcą tymczasowym należy ustanowić przede wszystkim małżonka, krewnego lub inną osobę bliską, jeżeli nie stoi temu na przeszkodzie dobro osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie.

Sąd może zwrócić się do organizacji pozarządowej (do której zadań statutowych należy ochrona praw osób z niepełnosprawnością, udzielanie pomocy takim osobom lub ochrona praw człowieka) o wskazanie osoby, która mogłaby być ustanowiona doradcą tymczasowym.

Koszty postępowania o ubezwłasnowolnienie częściowe kształtują się podobnie jak koszty postępowania w sprawie o ubezwłasnowolnienie całkowite. Od wniosku uiszcza się opłatę w wysokości 40 zł. Do kosztów postępowania należy doliczyć również koszt zaliczki na opinie biegłych psychologa i psychiatry w kwocie ok. 500 zł oraz wydatki związane z czynnościami kuratora w sprawie w kwocie ok. 120 zł.⁷

3. Podsumowanie

Wystąpienie choroby otępiennej oznacza konieczność reorganizacji dotychczasowego życia, nie tylko samego chorego, ale też i jego opiekunów. Warto jak najlepiej przygotować się do nowej sytuacji. I tu bardzo istotną sprawą jest

⁷ Źródło: <https://www.infor.pl/prawo/malzenstwo/prawa-i-obowiazki-malzonkow/304077,Skutki-ubezwlasnowolnienia-czesciowego.html>

znajomość sytuacji prawnej, szczególnie jeśli weźmiemy pod uwagę, że stan chorego będzie ulegał stopniowemu pogorszeniu. Rozmowa na ten temat z chorym może nie być łatwa dla żadnej ze stron. Jednak pewnych kwestii nie warto zostawiać „na później”. Warto pomyśleć o ustanowieniu pełnomocnictwa i/lub testamentu i podjąć odpowiednie działania wtedy, gdy osoba chorująca może o sobie, swojej przyszłości oraz majątku decydować. Również po to, żeby nie narażać jej i bliskich na ubezwłasnowolnienie, instytucję prawną, która nadal funkcjonuje w prawie polskim.

Źródła:

Przy sporządzeniu niniejszego opracowania wykorzystano:

P.Księżak [w:] K.Osajda, Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2020, kom. do art. 13, 15, 16 , 20, 21.

B.Czech [w:] A.Marciniak, Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz. Art. 425–729, Warszawa 2020, kom. do art. 544-560(1)

J.Gajda [w:] K.Pietrkowski, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2020, art. 175-183,

K.Gromek, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2020, art. 175-183,

L.Kociucki [w:] K.Osajda, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2020, art. 175-183.

O autorach

dr Aneta Wilkowska-Płóciennik – doktor nauk prawnych, notariusz od 2009 roku, absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Mediator stały przy Sądzie Okręgowym Warszawa Praga w Warszawie. Członek zespołu ds. mediacji w CNUE (Council of the Notariats of the European Union) w siedzibą w Brukseli. Przewodnicząca Wydziału VII Procesowego Polskiego Instytutu Notarialnego. Członek Zespołu do Spraw Legislacji Stowarzyszenia Notariuszy RP, Dyrektor Ośrodka Dokumentacji i Studiów Stowarzyszenia Notariuszy RP. Sędzia Sądu Dyscyplinarnego Izby Notarialnej w Warszawie.

dr Andrzej Jan Szereda, adiunkt w Katedrze Postępowania Cywilnego II Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, notariusz w Łodzi, autor publikacji z zakresu postępowania cywilnego i prawa o notariacie, członek Centrum Naukowego Fundacji na rzecz Bezpiecznego Obrotu Prawnego, dyrektor Polskiego Instytutu Notarialnego.

Krzysztof Beger-Smurzyński. Notariusz w Poznaniu. Członek Zespołu do Spraw Legislacji Stowarzyszenia Notariuszy RP. Współautor publikacji i opinii w zakresie prawa o notariacie, prawa restrukturyzacyjnego, prawa o ochronie przyrody, prawa cywilnego, prawa ochrony danych osobowych. Członek Polskiego Instytutu Notarialnego.

Polski Instytut Notarialny – jednostka organizacyjna Fundacji pozarządowej pod nazwą GLOSSATORES – Fundacja na rzecz Państwa Prawa. Celem powołania Polskiego Instytutu Notarialnego jest budowanie i wspieranie etosu notariusza jako zawodu zaufania publicznego, zapewnienia wysokiej jakości czynności urzędowych polskich notariuszy w trosce o bezpieczeństwo obrotu gospodarczego, troska o wysoki poziom merytoryczny zarówno praktyki notarialnej, jak i ustawodawstwa dotyczącego notariatu, tworzenie pomostu między nauką i praktyką w zakresie stosowania prawa.